

ПСИХОЛОГІЧНІ ЗНАННЯ ЯК НЕОБХІДНА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ ВИЩІВ

Розглянуто суть і актуальність психологічних знань студентів технічних вищів. Виокремлено значення психологічних знань. Визначено два основні напрями формування змісту навчання в технічному університеті. Проаналізовано психологічні особливості студентського віку. Розроблено програму з основ психології та виділено основні дисципліни, що містять знання прикладного характеру. Наголошено на необхідності створення програми психологічної освіти для студентів технічного ВНЗ, спрямованої на формування розуміння ролі цих знань для майбутньої професійної діяльності.

Ключові слова: психологія, прикладна психологія, студентський вік, особистість, професійна діяльність, психологічна підготовка.

Постановка проблеми. В умовах розвитку Української держави сучасні вищі навчальні заклади (далі – ВНЗ) повинні формувати особистість громадянина України, забезпечувати суспільство всебічно підготовленими фахівцями, які володіють ґрунтовними загальнонауковими та професійними знаннями, навичками наукової роботи й готові до саморозвитку в умовах професійної діяльності, в суспільному та особистому житті. На вирішення цих завдань спрямовані державні документи: закони України «Про освіту» і «Про вищу освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, оскільки тільки за наявності в молодій людини особистої системи знань і цінностей, адекватних умовам сьогодення, можлива її успішна самореалізація.

Найактуальнішою проблемою діяльності ВНЗ технічного спрямування є поєднання професійної кваліфікації майбутніх спеціалістів із гуманітарною підготовкою. Сучасне українське суспільство характеризується поступовою втратою духовних, моральних, історичних та культурно-гуманітарних пріоритетів і цінностей. Важливими завданнями сьогодення є перехід до нових ринкових методів господарювання, урегулювання складних технічних, економічних і політичних проблем. Розвиток суспільства залежить від їх розв'язання. Однак можливості всебічного розвитку особистості дещо обмежені прогресом сучасної цивілізації. Актуальна підготовка «вузького» спеціаліста як ефективного виконавця призначених йому функцій, що значно

деформує підготовку всебічно розвиненої, загальнокультурної людини та призводить до стандартизації особистості. У суспільстві не відбуваються відчутні економічні зміни, бо не реалізуються нові підходи до освіти і культури та не враховуються соціальна і моральна ситуація. Професійна кваліфікація повинна охоплювати не тільки професійну майстерність, але і професійну соціалізацію.

Тому вирішити це питання можна з допомогою двох основних напрямів формування змісту навчання в технічному університеті: 1) формування особистості студента, розвиток його індивідуальних якостей і особливостей; 2) освоєння студентом знань певних конкретних технологій, які в його майбутній професійній діяльності з конкретної спеціальності стануть їх засобом і змістом.

Стан дослідження. Проблема щодо гуманітарної підготовки спеціалістів технічного профілю не є новою, однак інтерес до неї не зникає, бо постійно зростає потреба в гуманітарних знаннях як людинотворчого фактора в формуванні особистості майбутнього фахівця.

Питання професіоналізації майбутніх фахівців вивчали як зарубіжні (А. Маслоу, К. Роджерс), так і вітчизняні (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Титаренко, М. Савчин, В. Панок, В. Рибалка, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.) дослідники.

Предметом дослідження науковців є проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі (С. Гончаренко, Р. Гуревич, І. Зязюн, М. Кадемія, А. Коломієць, Н. Миропольська, Н. Мойсеюк, Н. Ничкало, В. Петрук, О. Романовський, М. Сметанський, О. Сухомлинська, Г. Тарасенко, Л. Товажнянський, В. Шахов, О. Шестопалюк та ін.).

Проблеми фахової підготовки майбутніх інженерів з'ясували Н. Борейко, Я. Булахова, С. Дичковський, С. Ісаєнко, О. Коломієць, Г. Костишина, М. Лазарєв, О. Лапузіна, В. Олексенко, В. Петрук, Н. Підбуцька, О. Попова, М. Прадівляний, С. Резнік, П. Терзі, М. Фоміна, Л. Щербатюк, О. Щербина та ін.

У психолого-педагогічній науці загальні проблеми гуманітарної підготовки спеціалістів технічних навчальних закладів досліджували такі вчені: Ф. Пашков і В. Шубін (пошук шляхів гуманітарної реконструкції інженерної освіти), Е. Лузік (цілі та завдання гуманітарної підготовки в системі технічної університетської освіти), В. Логачев та О. Гараніна (активізація процесу гуманітарної підготовки студентів технічних вузів) та інші.

Дослідницький інтерес багатьох науковців спрямований на визначення ролі гуманітарних дисциплін у становленні особистості

інженера (О. Ковальова, Л. Мазуркевич, І. Фізер, Н. Малахова). Проблема інтеграції технічних і гуманітарних дисциплін висвітлена в роботах Г. Рогозіна, В. Надводської, І. Кузьміченко, О. Вознюк та ін.

Ці дослідження є основою для вивчення проблеми гуманітарної підготовки спеціалістів технічних навчальних закладів, проте серед наукових джерел немає праць, присвячених конкретно психологічній підготовці студентів технічних вищих навчальних закладів. Особливої актуальності набувають питання обґрунтування сутності психологічних знань для особистісного та професійного самовизначення майбутніх інженерів.

Отож, актуальність і доцільність дослідження зумовлені важливістю й необхідністю розвитку індивідуальних якостей і особливостей формування особистості самого студента; освоєння ним знань конкретних технологій зі спеціальності, які в його майбутній професійній діяльності стануть їх засобом і змістом. Це пов'язано з особливостями сучасного виробництва: значним людським чинником у системі будь-якого виробництва; залежністю результатів діяльності усіх від розуміння завдання кожного окремого працівника; узгодженістю в роботі всього колективу; створенням психологічного комфорту в колективі; педагогічною компетентністю керівника у зв'язку з переоснащенням виробництва та виготовленням нової продукції тощо.

Метою статті є аналіз актуальності вивчення психологічних дисциплін у процесі підготовки майбутніх фахівців технічного спрямування у ВНЗ.

Виклад основних положень. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку України є необхідність у вирішенні важливих завдань, що потребує якісного вдосконалення системи професійної підготовки майбутніх інженерів. Безумовно, матеріальне виробництво значною мірою визначає розвиток будь-якої країни, що й відображається на зміні акцентів у процесі підготовки інженерних кадрів, на зростанні ролі психологічної підготовки, оскільки без психологічної підготовки сучасний інженер неконкурентоспроможний на ринку праці. Особливого значення набуває ця проблема у зв'язку зі значним ускладненням технологій сучасного виробництва, швидким старінням науково-технічних знань і інтенсивним розвитком інформаційних технологій і техніки. Тому необхідно передбачати належну психологічну готовність сучасних інженерів у процесі професійної підготовки до роботи в умовах жорсткої конкуренції на ринку праці [2].

У зв'язку з підписанням Україною Болонської декларації, що вимагає узгодження змісту вищої технічної освіти з європейською, ця проблема набула особливої актуальності. Тільки тоді підготовка

майбутніх інженерів буде якісною, коли поєднуватиме особистісні й суспільні інтереси особистості людини. Тому не можна орієнтуватися лише на відповідність змісту їх професійної діяльності.

Гуманітарне знання виконує в роботі інженера не меншу роль, ніж знання технічне, тому що інженер повинен розуміти не тільки вузько спрямовані результати своєї професійної діяльності, але й її наслідки. У процесі навчання в технічному ВНЗ студенти одержують не тільки професійні знання, уміння й навички, але й формуються як особистості, здобуваючи комплекс якостей, необхідних їм у подальшому житті. Особистість фахівця визначає не тільки науково-технічна підготовка – дедалі значнішу роль в сучасних умовах виконують знання в галузі економіки, психології, соціології, історії, культурології й філософії [4]. За даними статистики, понад 60% усіх аварій трапляються з вини людини. Спричинено це тим, що під час проектування технічних об'єктів не враховується специфіка суб'єкта діяльності, особистості людини, її властивостей (мотиваційних, пізнавальних, емоційно-вольових, психофізіологічних) [6].

Істотне зростання ролі людського фактора в процесі виробництва у зв'язку з гуманізацією виробництва вимагає значної психологічної підготовки інженера. Психологічні знання особливо важливі в експлуатації автоматизованих систем, коли потрібно враховувати поведінку, працездатність і стомлюваність управлінського й обслуговувального персоналу в різних умовах і режимах роботи.

Випускникам технічних вишів найчастіше не вистачає організаторських здібностей, елементарної гнучкості поведінки, яка повинна базуватися на знаннях із психології. Молоді фахівці часто виявляють безпорадність у вирішенні питань взаємодії людини й техніки, мало проінформовані про наукову організацію праці. Чимало молодих інженерів не знають знань принципів спілкування з робітниками, керівниками, не ознайомлені із системою спонукання й мотивів поведінки в діяльності колективу, особистісними цілями й міжособистісними відносинами.

Виникає необхідність суттєвої психологічної підготовки студентів, формування соціально-психологічних якостей, потрібних для трудової діяльності, що забезпечують розуміння соціальних наслідків і умов застосовуваних технічних і управлінських рішень.

У студентів вищого технічного навчального закладу, на відміну від студентів педагогічних, юридичних, медичних ВНЗ, часто виникає запитання: «Ми ж навчаємось у технічному ВНЗ, навіщо нам вивчати психологію?». В більшості є хибна думка, ніби в своїй професійній діяльності вони працюватимуть тільки з технічними засобами. Однак

у процесі виробництва, управлінської діяльності виявляються певні психологічні особливості праці людини та її взаємодії з технічними засобами, які вивчає інженерна психологія.

Основою інженерної освіти у ВНЗ технічного спрямування є точні науки, за вивчення яких набувають навичок, як розв'язувати певні типи фізичних, математичних, хімічних задач, залежно від спеціальності, та знаходити правильне рішення різними способами. В результаті розв'язання таких задач існує тільки одна правильна відповідь, яку викладач і повідомляє студентам. У реальному житті все набагато складніше. Не існує однакових ситуацій, є схожі, тому і вирішення їх різне. Та й урегулювань (відповідей) однієї життєвої ситуації може бути безліч. Попри це, немає «викладача», який би вказав правильний шлях.

Студенти навчального технічного закладу засвоюють знання з математики, фізики, механіки тощо. Але випускник вищого технічного закладу – це не тільки вузькопрофільний спеціаліст, але й гармонійно розвинута особистість, індивідуальність. Тому у технічному ВНЗ на всіх спеціальностях обов'язково має вивчатися психологія. Окрім того, що студент здобуває певну технічну професію, він розвивається як особистість і характеризується певними психологічними особливостями.

Юнацтво та молодість розглядається як складний вік, коли збільшується можливість самореалізації впродовж подальшого життєвого шляху, підвищується творча продуктивність (від 16 до 22–23 років). Цей час характеризується набуттям нового досвіду, суперечливістю та різною спрямованістю. Це – найважливіший період у житті людини, коли остаточно формується основа ціннісних орієнтацій, кристалізуються головні напрями пошуків самореалізації в подальшому. Саме у ранній молодості домінуються професійні інтереси, політичні вподобання, характер спілкування, стиль поведінки тощо [4].

Актуальними серед головних життєвих проблем стають: уміння співпрацювати, спілкуватися, знаходити друзів, коханих, пошук змісту власного існування, своєї ролі в житті, необхідності, страх самотності; бажання кохання, створення сім'ї, особистого щастя; професійне самовизначення; можливості самореалізації тощо [8].

Тому доцільним, на нашу думку, може стати введення у ВНЗ нових навчальних дисциплін, що сприятиме оптимізації підготовки спеціалістів. Це мають бути: 1) більш близькі до професійної підготовки студента курси й спецкурси, які безпосередньо сприятимуть формуванню висококваліфікованого фахівця (висвітлення психологічних аспектів залежно від спеціальності). 2) власне психологічні знання,

що мають прикладний характер (необхідні для розвитку кожної людини). Так, перші сприятимуть становленню студентів технічних ВНЗ як професіоналів, а другі – формуватися як зрілі особистості.

Нині актуально і навіть є кон'юнктурним використання потенціалу психологічної науки для вирішення тих практичних завдань, що виникають у різних галузях людського суспільства. Створюються психологічні і психотерапевтичні служби, які потребують надійних знань про людину. Тому закономірним є підвищення інтересу суспільства до здобутків психологічної науки.

Кожен, хто хоче отримувати психологічні знання, прагне глибоко оволодіти знаннями та вміннями цієї надзвичайно цікавої та корисної науки, повинен усвідомити, чи необхідні йому ці знання і для чого: потрібні для глибокого розуміння себе та інших; для самовдосконалення, пристосування до змін у навколишньому середовищі; вивчення психології допоможе підвищити ефективність власної професійної діяльності, найповніше використовувати особистісний потенціал людини, налагоджувати стосунки в трудовому колективі, між людиною і технікою, запобігти техногенним та екологічним катастрофам. Тому без урахування психічних особливостей людини створення систем «людина-машина» неможливе [7].

Ці чинники визначають незаперечну важливість психологічних знань для кожного студента, бо допомагають краще розуміти себе та стосунки між людьми, сприяють ліпшому розумінню проблем власного психологічного стану, психічного здоров'я, допомагають розуміти інших. Психологічні знання та навички потрібні в усіх сферах – подружніх стосунках, вихованні дітей, у праці (особливо у сфері людина-людина), спілкуванні з колегами на роботі, ефективній самоорганізації часу, постановці життєвих цілей тощо. Звісно, психологічні знання необхідні на нашому життєвому шляху на всіх його вікових етапах – і у вирішенні міжособистісних конфліктів у родині, переживанні втрати, у підтримці близької людини, яка переживає депресію, тощо. Кожна людина повинна бути «трохи психологом і психотерапевтом», щоб турбуватись про своє психічне здоров'я, рідних і друзів. Аналогічно як кожна людина має знати, як турбуватись про своє фізичне здоров'я, здоровий спосіб життя, як надавати першу медичну допомогу... Одним із найважливіших життєвих умінь, яке вимагає не лише «теоретичних знань», але й їх інтеграції з життєвим досвідом, є розуміння людської душі, яке є складовою «життєвої мудрості» [5].

Пропонуємо викладати курс основ психології, який не тільки ґрунтувався б на загальній психології, а й передбачав застосування психологічних знань прикладного значення, розвиток практичних

навичок, необхідних людині. Тому, складаючи навчальну програму, ми керувалися основним принципом, яким є відбір основних знань і навичок, корисних кожній людині. Основним завданням курсу є розвиток здатності глибшого пізнання та розуміння людської особистості, її творчого потенціалу, можливостей розвитку, людських стосунків в усіх їх формах і профілактика психологічних проблем, розкрити усю тематику у контексті сучасних науково обґрунтованих психологічних теорій і чітко розмежувати психологічні знання від поширених міфів.

Навчальна програма містить вісім основних дисциплін, які охоплюють основні сфери прикладного застосування психології:

Загальна психологія: вивчає пізнавальну і практичну діяльність; загальні закономірності відчуттів, сприймання, пам'яті, уяви, мислення, психічну саморегуляцію; диференціально-психологічні особливості особистості людини; характер і темперамент, переважаючі мотиви поведінки тощо. Для зручності розгляду ці поняття об'єднуються в три основні категорії: психічні процеси, психічні стани, психічні властивості особистості.

Вікова психологія: розкриває основи розвитку і формування особистості людини впродовж основних етапів життєвого циклу, її розуміння. Практична частина орієнтована на розуміння завдань власного особистісного розвитку та відображення зв'язку особистісного розвитку людини з іншими сферами життя – соціально-історичними процесами, моральними цінностями, духовністю, національною ментальністю.

Психологія спілкування та людських стосунків: містить практичний тренінг основ спілкування: невербальне спілкування, вміння слухати, формувати стосунки та розуміти труднощі стосунків, вирішувати конфліктні ситуації, обстоювати власні потреби, працювати з «розривом стосунків», прощенням, психологічним впливом тощо.

Психологія сімейного життя: розуміння важливості сім'ї та її ролі у житті людини, розвиток прикладних навичок «побудови сім'ї», розвитку подружніх стосунків, виховання дітей тощо.

Основи психічного здоров'я: розуміння основ підтримки психічного здоров'я людини; найбільш поширених порушень у сфері психічного здоров'я та методів допомоги: як фахових, так і методів само- та взаємодопомоги. Прикладні навички сконцентровані на вивченні різних видів психотерапії (окремих елементів), які можуть бути корисні кожній людині як техніки само- та взаємодопомоги у житті.

Психологія творчості: охоплює основи творчого розкриття особистості, втілення творчого потенціалу за допомогою різних форм творчих методів, психотерапії (малюнок, танці, драма, казки) тощо.

Психологія професійної самореалізації: містить усі компоненти, пов'язані з постановкою та досягненням життєвих цілей у сфері професійного розвитку та самореалізації, ефективне використання часу, «психологію фінансів», подолання проблем, пов'язаних із невпевненістю у власних силах.

Психологія управління: охоплює вивчення процесів управління, взаємодії керівників і підлеглих, підвищення ефективності управління, психологічних особливостей керівника, його управлінських здібностей.

Особливість цієї навчальної програми – її орієнтованість на активну участь учасників, використання практичних вправ, творчих завдань, практичне застосування здобутих знань та навичок у щоденному житті.

Висновки. Викладання основ психології не повинно бути теоретичним, а ґрунтуватись на прикладних психологічних знаннях і містити заняття для розвитку необхідних практичних навичок, важливих для формування особистості. У процесі підготовки фахівців у технічних ВНЗ необхідно вводити спецкурси, які би розкривали психологічні аспекти професійної діяльності, залежно від спеціальності та її специфіки. Так психологічна підготовка інженерів набуде професійної цілеспрямованості, відтак може стати одним із найважливіших чинників формування особистості й професійної компетентності сучасного інженера.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в необхідності створення програми психологічної освіти для студентів технічного ВНЗ, заснованої не на абстрактному уявленні про «деякий обов'язковий мінімум знань», а спрямованої на формування розуміння ролі цих знань для майбутньої професійної діяльності та навичок практичного застосування психологічних знань у певних професійних і життєвих ситуаціях.

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2002. – 240 с.

2. Бобіна О. В. Теорія та практика гуманітаризації вищої технічної освіти: новий етап і нові проблеми / О. В. Бобіна // Вища освіта України. – 2006. – № 2. – С. 45–47.

3. Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.

4. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособ. для студентов высших учебных заведений / Э. Ф. Зеер. – 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2007. – 240 с.

5. Коломінський Н. Л. Соціально-психологічні проблеми підготовки фахівців до професійної діяльності / Н. Л. Коломінський // Наука і освіта. – 2004. – № 3. – С. 14–16.

6. Кочнев А. М. Моделирование профессиональной деятельности современного инженера / А. М. Кочнев // Высшее образование в России. – 2003. – № 2. – С. 58–64.

7. Крюкова Д. Ф. Теоретичні і методичні засади підвищення рівня професійної готовності майбутніх спеціалістів технічного профілю / Д. Ф. Крюкова // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: науково-методичний журнал. – Вип. 2. – К.: Ін-т пед-ки і псих. проф. освіти АПНУ, 2001. – С. 77–83.

8. Пряжников Н. С. Профессиональное и личностное самоопределение / Н. С. Пряжников. – М.: Институт практической психологии; Воронеж: НПО «МОДЭК», 2006. – 256 с.

9. Тугай Н. О. Формування загальної культури інженерних кадрів як соціальна проблема / Н. О. Тугай // Вища освіта України. – 2007. – № 3. – С. 44–47.

Вишневский В. В. Психологические знания как необходимая составляющая профессиональной подготовки студентов технических вузов

Рассмотрены сущность и актуальность психологических знаний студентов технических вузов. Выделены значения психологических знаний. Определены два основных направления формирования содержания обучения в техническом университете.

Проанализированы психологические особенности студенческого возраста. Разработана программа по основам психологии и выделены основные дисциплины, содержащие знания прикладного характера.

Отмечена необходимость создания программы психологического образования для студентов технического вуза, направленной на формирование понимания роли этих знаний для будущей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: психология, прикладная психология, студенческий возраст, личность, профессиональная деятельность, психологическая подготовка.

Vishevsky V. V. Psychological knowledge as a necessary part of the training of students of technical universities

The essence and relevance of psychological knowledge students of technical universities. Author determined value of psychological knowledge, psychological knowledge necessary for a deeper understanding of themselves and others; psychological knowledge necessary for self-improvement, adaptation to changes in the environment; studying psychology need to improve their own professional activities fullest use of personal potential.

By two main trends shaping the content of training at the Technical University. First, is the formation of the personality of the student develop his

individual qualities and characteristics, and secondly – the development of his knowledge of specific technologies in the specialty, which in the future will be a means and content of his profession.

Analyzed the psychological characteristics of college age. The program of the foundations of psychology and highlights the main subject containing knowledge of applied nature: general psychology; Developmental Psychology; psychology of communication and human relations; psychology of family life; bases of mental health; psychology of creativity; psychology professional fulfillment; Psychology of Management.

It is concluded that the teaching of psychology not be purely theoretical and based on the application of psychological knowledge and include training for developing the necessary practical skills essential for the formation of each person. In the course of training at technical colleges should introduce courses that would disclose the psychological aspects of professional activity, depending on the subject and its specificity.

Key words: *psychology, applied psychology, student age, personality, professional activity, psychological preparation.*

Стаття надійшла 26 квітня 2015 р.

УДК 65.014.5

**Н. І. Жигайло,
А. М. Куса**

ЕКОНОМІЧНЕ МИСЛЕННЯ В РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ УПРАВЛІНЦЯ

Вивчено роль економічного мислення в реалізації проектування професійного становлення управліня. Систематизовано теоретичні положення й підходи у визначенні економічного мислення і професіоналізму керівника; розроблено програму експериментального навчального процесу реалізації проектування професійної співпраці викладача-майстра й студента-стажиста; вивчено динаміку розвитку функціонально-дієвих психологічних механізмів розвитку професіоналізму майбутніх керівників в експериментальному освітньому процесі.

Ключові слова: *економічне мислення, професійне становлення, проектування професійного становлення управліня, психологічний тренінг, критерії професіоналізму, рівні сформованості професіоналізму керівника.*

Постановка проблеми. Роль економічного мислення в реалізації проектування професійного становлення менеджера осмислюється